

Viure Fabra a partir dels textos orals

MARIA-ROSA LLORET
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Coneixem els continguts d'alguns dels cursos que va impartir Fabra a partir dels apunts conservats per alumnes que hi van assistir, dels quals es reproduïx una mostra en el volum 2 de les *Obres completes* de Pompeu Fabra, dedicat a la seva obra pedagògica. La majoria d'aquests textos es limiten a deixar constància dels continguts lingüístics que hi impartia i, de manera singular, posen de manifest els fonaments gramaticals i lingüístics de l'obra de Fabra, aspecte que no sol aparèixer de manera explícita en altres treballs de l'autor (v. Lamuela i Murgades, 1984). La personalitat i el tarannà de Fabra hi són menys visibles, perquè, tot i que contenen al·lusions a la seva opinió sobre aspectes concrets, normalment s'hi expressen en boca del transcriptor, amb redactats neutres com el següent: «El senyor Fabra pensa proposar l'acceptació de la concordança del verb *haver-hi*» (Badia, 2006 [1937], p. 1005). N'és una excepció el text de Miravittles (2006 [1971]), que transcriu les notes taquigràfiques agafades per ell del Curs superior de català que Fabra professà a la Universitat de Barcelona l'any acadèmic 1934-1935,¹ perquè reflecteix més fidelment l'oralitat del curs i permet de conèixer, gràcies a la perícia del transcriptor, la manera que tenia Fabra d'expressar-se a l'hora d'impartir classes: «Observem el mot *cloïa*: cal accentuar aquesta *i*? No, perquè és un mot pla acabat en *a*» (Miravittles, 2006 [1971], p. 872). Per aquest motiu, el text sovint revela la personalitat de Fabra i l'opinió del *Mestre* expressada en els seus mots, amb una ironia poc visible en altres obres, la qual cosa ens permet de viure el *mestre* Fabra com si fóssim a l'aula, tal com Josep Miracle testimonia en la «Nota proemial» de l'obra:

1. A la portada del llibre publicat per Miravittles el 1971, hi llegim «Universitat Autònoma de Barcelona» perquè la Universitat de Barcelona tingué la categoria d'Autònoma durant la república.

L'autenticitat del document és tan visible, que tots els qui, com jo, han tingut la sort d'escoltar Pompeu Fabra en les seves lliçons, llegint les d'aquest llibre tindran la sensació que senten la mateixa veu del Mestre, amb les mateixes inflexions, amb els seus mateixos matisos, i àdhuc que el reviuran amb aquells mateixos gestos i amb aquell mateix seu anar i venir de la taula a la pissarra i de la pissarra a la taula. (Miracle, 2006 [1971], p. 820)

L'objectiu d'aquest treball és examinar el text de Miravittles i Serradell per extreure'n informació de primera mà sobre els aspectes següents: el tarannà i l'estil de Fabra (§ 2); el rerefons de la normativa (§ 3); els supòsits teòrics en què es basava Fabra (§ 4), i les reflexions de Fabra a l'entorn de la llengua i de la situació sociolingüística en què vivia el país (§ 5).²

2. EL TARANNÀ I L'ESTIL DE FABRA

El text de Miravittles recull de manera magistral els trets característics del tarannà i l'estil del mestre Fabra, reconeguts per altres coetanis seus: *a*) entusiasme a l'hora d'explicar llengua (v. text 1); *b*) ironia a l'hora de valorar certes actituds (v. text 2); *c*) contundència a l'hora de rebutjar o de donar suport a determinades solucions, amb acceptació de les limitacions (v. text 2), i *d*) persuasió dels arguments adduïts, amb la ferma convicció que era el moment de redreçar la situació de la nostra llengua (v. text 3).³

Text 1:

Als mallorquins, o als tarragonins, si els donessin una regla per a escriure correctament la *v* i la *b*, és com si a nosaltres ens donessin una regla per a escriure la *f* i la *p*. Diríem: «Oh, això ja ho sabem». Aquestes coses les han de tenir molt en compte els mestres. Si un mestre es passés una estona llarga —com ho necessita un de Barcelona— ensenyant un alumne tarragoní quan s'ha d'escriure *v* i *b*, seria una cosa absurda. L'infant diria: «L'orella ja m'ho diu prou». (Miravittles, 2006 [1971], p. 893)

Text 2:

Quan jo vaig proposar, a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de suprimir la lletra *h*, va ésser qüestió de dos minuts: semblava que hi havia d'haver una catàstrofe. Si per canviar la *y* en *i* i per suprimir la *h* final

2. Aquest estudi parteix del treball de Lloret i Ramos (2006).

3. J. V. Foix (1965 [1913], p. 39) en destaca trets similars amb relació al curs de 1913-1914 al qual va assistir: «[...] la gràcia i l'elegància de la dicció, la impertorbable serenor amb què, si s'escau —i em sembla que es complau— proposa solucions ardides, quasi temeràries; la gosadia amb què lluita contra les falses autoritats i llurs prejudicis, a mi em milloren el to. En Fabra és un mestre de gramàtica, però també de contenció».

d'*amich* i *blanch* hi ha hagut dotze anys de renyines entre reformistes i antinor-mistes, calculeu el que hauria passat si s'hagués aconseguit la supressió absoluta de la *h*, que és una lletra que fa dos mil anys que no es pronuncia, puix que com és sabut en la decadència de l'Imperi romà ja deixà de pronunciar-se la *h* aspirada que portaven certs mots com *homo*.

[...] Una de les raons més fortes és l'enorme quantitat de llibres escrits d'acord amb l'actual ortografia, i una altra és que s'haurien de fer diccionaris nous.

Fa vint anys el català ho podia fer, puix no hauria estat una pertorbació tan gran. No es féu per un sentimentalisme equivocat. La reacció contra la supressió de la *h* vingué de part dels mateixos literats, dels qui després s'havien de queixar de les dificultats de la nostra ortografia. Aquesta supressió cada dia és més difícil, perquè el nombre de llibres publicats va augmentant d'una manera rapidíssima, i a més —i sobretot— perquè la gent que s'ha esforçat a aprendre tots els mots que s'escriuen amb *h* no s'avorirà que aquest esforç hagi resultat inútil i que hagi perdut el temps. Perquè passa una cosa, i és que a tothom sap greu d'haver d'aprendre's coses inútils, però un cop sabudes a tots ens dol d'haver de constatar que aquestes coses no serveixen de res. (Miravittles, 2006 [1971], p. 835-836)

Text 3:

En català sobretot no pot ésser reduïda a la pronúncia —tantes vegades incorrecta— la normal grafia dels mots. Si una llengua està supeditada a una altra, tendeixen a unificar-se: hauríem acabat per suprimir el so de la *l* doble. Les dues *l* catalanes futures seran un dels elements de bellesa del nostre parlar. Una llengua que imita una altra mai no arriba a tenir el grau de bellesa de la segona. Hem d'exagerar els trets diferencials. Si es tractés d'una cosa perduda de segles, ja no valdria la pena de parlar-ne; però és una cosa perduda recentment per la influència castellana. (Miravittles, 2006 [1971], p. 914)

Cal destacar, a partir de reflexions com la que el text 3 destapa, la intencionalitat programàtica de les decisions de Fabra a l'hora de realçar, protegir i impulsar els trets diferencials del català enfront de la llengua sociopolíticament dominant, és a dir, el castellà.

3. INFORMACIÓ SOBRE EL REREFONS DE LA NORMATIVA

Al llarg del curs, Fabra posa èmfasi a destacar l'arbitrarietat de la llengua (en el sentit de Saussure) i el caràcter convencional de la gramàtica: «Una pronunciació bona és una convenció» (Miravittles, 2006 [1971], p. 835); «La gramàtica de llengües literàries és convencional, però no per això deixa d'ésser important i necessària» (Miravittles, 2006 [1971], p. 834). Posa de manifest, però, que darrere la convenció hi ha la feina dels filòlegs, que han de buscar criteris per fer cohe-

rents les gramàtiques: «En la gramàtica hi ha molt de convencional, però no perquè sí» (Miravittles, 2006 [1971], p. 835). Així, no s'està de comentar que algunes decisions preses pels gramàtics fan les llengües menys previsibles del que podrien ser: «El català, com tots els idiomes, té algunes dificultats ortogràfiques, algunes d'elles inevitables, però n'hi ha d'altres que s'haurien pogut evitar» (Miravittles, 2006 [1971], p. 842).

En aquesta línia, durant el curs Fabra s'esplaia a comentar algunes decisions, per emblemàtiques o per, a parer seu, *evitables*, de la gramàtica del català, d'entre les quals destaquen, per insignes, les següents: *a*) l'ús de la lletra *h*, al qual era contrari per anacrònic (v. text 2, *supra*); *b*) l'ús de *ll*, del qual era partidari per emblemàtic (v. text 3, *supra*); *c*) l'ús d'un únic símbol per a la lateral palatal, *ll* (v. text 4), decisió que en aquest curs no discuteix tot i que l'havia criticada en treballs i cursos anteriors (p. ex., en el curs de 1913-1914, que va aparèixer publicat en forma d'articles a la revista *Catalunya*; v. Càtedra XII, 2006 [1913], p. 738-739); *d*) les distincions ortogràfiques entre *b/v*, *a/e* i *o/u*, de les quals era partidari per respecte als altres dialectes (v. text 1, *supra*, i text 5); *e*) les distincions ortogràfiques entre accent obert i tancat, a les quals era contrari per no atendre la variació interdialectal i intradialectal (v. text 6, on, a més, apareix capdavanterament recollida la peculiaritat del català de Vilanova de no diferenciar el timbre obert o tancat de les vocals mitjanes tòniques), i *f*) les excepcions en l'ús de la dièresi, a les quals era contrari per restar regularitat a la regla que n'estipula l'ús (v. text 7).

Text 4:

En el català antic no tenien lletra per a representar la *l* palatalitzada; en castellà sí. Explicació no n'hi ha cap. Com que la *ll* castellana entre vocals ve de dues eles, conservaren les dues eles. El so de la *l* doble llatina, en català antic el veiem representat de vegades per *ll* o *yl* i de vegades amb una *l* tota sola: *cavall*, *caval*, *uyl*, *trebayl*. (Miravittles, 2006 [1971], p. 910)

Text 5:

El dia que representéssim cada so del català que parlem per una lletra [...] les grafies que resultarien no servirien per a aquells catalans [...]. Tot això dóna lloc a una dificultat ortogràfica, no volguda sinó imposada per la llengua [...]. Imposar una pronunciació sobre les altres és impossible. (Miravittles, 2006 [1971], p. 844-845)

Text 6:

L'ús de dos accents per a la *e* i la *o* és un inconvenient. Jo ja vaig tractar de fer veure, en la Secció Filològica de l'Institut, els avantatges d'emprar un sol accent. El cert és que el meu criteri no triomfà i usem dos accents.

Els qui no posseïxin la pronunciació de Barcelona no poden aplicar la regla, perquè no es pot fer una regla per a cada pronunciació. Però ni els mateixos barcelonins no poden aplicar la regla amb facilitat [...]. Fixem-nos amb la

e de cafè: aquesta *e* és oberta o tancada? No ho sabem; potser és oberta, potser és tancada. Per als de Vilanova el problema es fa impossible. (Miravittles, 2006 [1971], p. 864-865)

Text 7:

Així és tal com hauria sortit la regla d'aplicació de la dièresi de les meves mans [...]. Però jo, com és natural, el dia de la discussió de la dièresi, vaig comparèixer a la reunió de la Secció Filològica de l'Institut amb unes llistes d'exemples de mots que havien de portar dièresi, i va passar un error d'òptica igual que quan hom mira els números premiats de la loteria, que sembla al primer cop d'ull que hi ha tots els números sortejats a la llista; i van dir: «Però si totes les planes dels llibres seran plenes de dièresis, perquè hi ha mils i mils de mots en què hi ha una *i* o una *u* precedides de vocals, que no s'han d'accentuar i que no són consonants ni vocals subjuntives».

I llavors es va creure que s'havia de limitar l'ús de la dièresi i fer algunes excepcions. Però la qüestió és saber el fonament de la dièresi, i després les excepcions s'aprenen amb una gran facilitat. (Miravittles, 2006 [1971], p. 872)

Amb tot, admet que, per tradició —o per *sentimentalisme*, en mots seus—, s'havia mostrat favorable a algunes decisions normatives poc coherents (v. text 8):

Text 8:

Cal confessar que, per manca de valor de prescindir de l'etimologia llatina, potser tinguérem una mala pensada quan vam defensar l'ús de la *c* amb el so de *s* sorda davant *e* i *i*. El castellà utilitza la *c* justificadament perquè diu, p. ex., *cielo*. Nosaltres, al contrari, podríem escriure *cel* amb *s* pel que fa a la seva pronunciació. [...]

Així com amb *b-v* no es pot fer, perquè es tracta d'una confusió dialectal que no comprèn tot el català, en el cas de la *s* sorda - *c* es tracta d'una confusió que és de tots. [...] Però sempre hi ha una part sentimental. Escriure *sel* en lloc de *cel*, com *roza* en lloc de *rosa*, faria una mala impressió. (Miravittles, 2006 [1971], p. 903)

4. INFORMACIÓ SOBRE ELS SUPÒSITS TEÒRICS DE FABRA

En el text de Miravittles trobem referència explícita als treballs de Saussure i de Grammont, especialment a la part de fonètica, que és una versió succinta dels aspectes sincrònics desenvolupats en el Curset de fonètica que Fabra va impartir el 1933 al Col·legi d'Arquitectes (v. Florensa, 2006 [1968]). Destaca, en aquesta part, la influència de les idees, revolucionàries en aquella època, de l'obra de Saussure (1916) i del seu deixeble Grammont (1933) quant a la classificació dels sons en funció del grau d'obertura oral amb què són emesos (v. text 9) i de les síl·labes

com a conjunts d'obertures i tancaments (v. text 10). (Per a una anàlisi més detallada d'aquestes qüestions, v. Julià-Muné, 2005, § 2.1; Lloret i Ramos, 2006; Lloret, 2008.)

Text 9:

Per formar-nos una idea de l'explicació científica de la síl·laba ens hem de fixar en l'obertura dels fonemes. [...] Entenem per obertura d'un so l'obertura bucal que té, o sigui l'obertura que ha de tenir la boca per a poder emetre el dit so. [...]

Dins les vocals: 1.er grau, *a*; 2.^{on} grau, *e*, *o*; i ja més tancades, *i* i *u*.

Dins les consonants: des de les vibrants i laterals, que són les més obertes, passant per les nasals, la *f* i altres fricatives, fins les oclusives, que són les més tancades de totes. (Miravittles, 2006 [1971], p. 852-853)

Text 10:

Els punts mínims ens indiquen allí on acaba una síl·laba i en comença una altra. [...] Allí on hi ha el màxim s'anomena el punt vocàlic, i allí on hi ha el mínim d'obertura és la separació de la síl·laba.

Tenint una sèrie de sons sabem les seves obertures relatives, i llavors passant d'un so d'obertura petita a un d'obertura gran i després a un altre d'obertura més petita i així successivament, obtenim una sèrie de pujades i baixades, que representades gràficament formen allò que s'anomena l'escala de Grammont [...]. (Miravittles, 2006 [1971], p. 853-854)

Crida l'atenció el fet que Fabra faci referència a l'obra de Grammont coetàniament a la seva publicació: el *Traité de phonétique* de Grammont es publica el 1933, el mateix any en què Fabra impartí el Curset de fonètica al qual assisteix Florensa i un any abans que impartís el Curs superior que va atendre Miravittles. Queda palès, per tant, que Fabra estava al dia dels corrents lingüístics de l'època.

5. LES REFLEXIONS DE FABRA A L'ENTORN DE LA LLENGUA

Un dels valors que tothom coincideix a destacar del text de Miravittles és la documentació que aporta sobre les opinions de Fabra a l'entorn de la creació, l'aprenentatge i la difusió de la llengua culta, d'entre les quals Lloret i Ramos (2006, p. 688-690) destaquen les següents:

a) *La fixació d'una llengua literària o nacional.* Fabra utilitza els termes *llengua literària* o *llengua nacional* per a referir-se a la varietat referencial que actualment anomenem *llengua estàndard* i deixa ben clara la necessitat de fixar una única varietat codificada de la llengua, escrita —i oral, si es pot— (v. text 11), tot

i que no exclou l'existència de diverses pronúncies dialectals sempre que siguin genuïnes (v. punts *b* i *c*, *infra*).

Text 11:

Allò que s'ha de buscar és que hi hagi una unitat lingüística. Naturalment que anant de poble en poble veiem com l'idioma canvia. Però això passa a tot arreu del món. Per exemple, és molt diferent el francès parlat a París del que es parla a Bordeus, si bé a França tothom procura de parlar igual que a París. Una pronunciació bona és una convenció. El francès ha nascut a París, i per això els parisencs tenen aquesta autoritat. (Miravittles, 2006 [1971], p. 835)

b) El paper dels dialectes en la llengua referencial. Encara que busca evitar al màxim el divorci entre la llengua escrita i la parlada (i malgrat la situació del francès que descriu en el text anterior), s'oposa a imposar una pronúncia dialectal sobre una altra sempre que no entrin en contradicció amb la forma fixada gràficament (v. text 12). En general, posa un èmfasi especial a demostrar que sempre havia estat partidari de buscar solucions de consens, de màxima adequació de la grafia al conjunt de pronúncies dialectals (v. textos 5 i 6, *supra*).

Text 12:

En el romanès passa una cosa anàloga, també confonen la *a* amb la *e*. Però els romanesos, [...] prescindint de sentimentalismes, escriuen sempre à. [...] A Romania també hi ha comarques que distingeixen en la pronunciació la *a* i la *e*. Però és que els romanesos han fet una cosa que nosaltres no l'hem feta ni la fariem mai: imposar la pronunciació d'unes comarques sobre les altres. (Miravittles, 2006 [1971], p. 845)

c) El paper de la varietat col·loquial en la llengua referencial. Sovint esmenta el fet que en la llengua parlada trobem vacil·lacions, és a dir, variació, algunes de les quals s'acaben incorporant a la llengua literària, o estàndard. Segueix, per tant, els postulats de Saussure a l'hora d'atendre les vacil·lacions actuals per preveure la llengua futura (v. text 13):

Text 13:

Fa uns vint anys tothom deia *ment*, del verb *mentir*, però actualment gairebé tots diem *menteix*. En aquest cas s'accepten les dues formes com a bones, però pot arribar un dia que es digui: *ment* és dolent [...].

El mateix pot passar amb el mot *bull*, del verb *bullir*. A Lleida diuen *bulleix*, i podria passar que aquesta forma s'estengués per tot Catalunya [...].

[...] Els gramàtics no poden dir altra cosa que: En aquest moment això és bo i allò altre és dolent. Per això algú ha dit, amb molt d'encert, que les faltes de gramàtica d'avui són la llengua del demà. (Miravittles, 2006 [1971], p. 835)

Amb tot, la variació que Fabra acaba acceptant en la llengua referencial és bàsicament de tipus morfològic, com ara l'expandiment del model de flexió amb increment *eix* a la tercera conjugació (il·lustrat en el text anterior) o els plurals en *-os* dels mots tipus *bosc* —no en els del tipus *desig*, que tanmateix acabarà acceptant en la *Gramàtica* de 1956 (Fabra, 1956, § 34)— (il·lustrat en el text següent):

Text 14:

S'ha de dir *bosc* o *boscós*? La gramàtica diu que tots dos plurals són bons. Un es deixa portar per raons eufòniques o per raons històriques. El qui ha de fer d'arbitri diu: «Ja es decidirà amb el temps». Però en els plurals de *desig*, *boig*, etc., no es permet de posar *os*. (Miravittles, 2006 [1971], p. 944-945)

És més reticent, en canvi, a acceptar en la llengua referencial la variació fonològica pròpia del col·loquial. En aquest sentit, és interessant constatar el parer de Fabra sobre les combinacions *-ia*, *-ió* posttòniques, que condemna en qualsevol nivell de la llengua referencial, tot i admetre que, per qüestions sociolingüístiques, llengües com el francès es poden permetre de distingir-ne un ús estricte, amb hiat, en poesia d'un altre de més relaxat, amb diftong, en altres contextos d'ús de la llengua culta (v. text 15).⁴

Text 15:

[...] De la mateixa manera, el mot *història* s'accentua, sense tenir en compte la pronunciació dolenta que d'ell generalment en fem, perquè és esdrúixol.

Un mot com *acció* en català antic tenia tres síl·labes; ara aquest mot usualment en té dues. [...] I això mateix passa amb el mot francès *action* [...]. Els diccionaris francesos diuen: *action* té dues síl·labes, i entre parèntesi afegeixen: en vers, tres. Això, com és natural, estableix un divorci entre el llenguatge parlat i la poesia, i al mateix temps aquesta resulta artificiosa. [...]

De totes maneres, és un inconvenient que hi hagi una divergència entre una pronunciació normal acceptada i la versificació. A França, quan llegeixen poesies han de pronunciar molts mots d'una manera diferent a la pronúncia corrent, per tal de servir el ritme del poeta. Afigureu-vos l'efecte que ens produiria a nosaltres veure recitar com al segle XVII: faria riure i diríem: Aquest senyor (o qui sigui) fa el savi. Nosaltres, aquestes coses no som capaços de fer-les. (Miravittles, 2006 [1971], p. 858-859)

d) El paper de la tradició en la fixació de l'ortografia. Tot i que pel que fa a l'ortografia Fabra es mostra fervent partidari d'excloure el criteri etimològic en favor d'una ortografia més sincrònica i racional, admet el pes de la tradició a l'ho-

4. Del mateix parer és Castellanos (1990).

ra de prendre algunes decisions (v. text 8, *supra*, amb relació al manteniment de les grafies *ce*, *ci*).

e) El *respecte a la norma*. Deixa clar que, al marge de l'opinió que un pugui tenir sobre una qüestió ortogràfica o gramatical, una llengua culta ha de seguir inexorablement les normes aprovades (v. text 16, amb relació a la contradicció d'accentuar diacríticament el nom *mà*, vs. el possessiu *ma*, i no l'adjectiu *sa*, vs. el possessiu *sa*).

Text 16:

Pot ésser que un dia els encarregats de revisar l'ortografia creguin convenient de proposar que el *sa* substantiu masculí s'accentuï. [...]

Això és l'ortografia; no es poden tenir idees pròpies. Altrament tots faríem el que voldríem: vindria l'anarquia ortogràfica, i un estranger, si s'ho mirava des de fora, diria: «Aquesta gent són pocs i no s'entenen». I si és un centralista diria: «Aquest poble no pot ésser lliure, no té personalitat, necessita la direcció i l'ajut d'una altra nació més entenmentada». [...]

Hem de seguir sempre les normes establertes, tant si són bones com si no ho són. (Miravittles, 2006 [1971], p. 869-870)

f) *La difusió de la norma*. Apella al paper difusor d'un determinat model de llengua per part de la gent que gaudeix de prestigi social (escriptors, mestres, oradors...) (v. text 17).

Text 17:

La llengua de la gent culta i distingida influeix en els de baix; per això és molt funest que la gent distingida, o més ben dit, prestigiosa, parli malament. Si no hi ha models de llenguatge correcte que s'ofereixin com a guiatge de la cultura lingüística d'un poble, la llengua es desfà, com va passar a Barcelona amb el català del segle passat. (Miravittles, 2006 [1971], p. 870)

La creença ferma que tenia en el paper difusor de l'escola provoca que fins i tot suggereixi la possibilitat de reincorporar trets diferencials del català en zones del domini en què s'han perdut, amb el benefici addicional d'aconseguir un grau d'unitat lingüística més important (v. text 18).

Text 18:

I no solament està ben escrit *mòbil* amb *b*, sinó que més endavant, si les coses van bé i el català arriba a ésser el que mereix i readquireix el lloc d'honor que li pertoca, a les escoles catalanes podríem intentar una cosa: introduir la *v* en la pronúncia de Barcelona, com a Mallorca i a Tarragona. (Miravittles, 2006 [1971], p. 870)

g) *El procés d'aprenentatge*. Remarca diverses vegades la importància que té la lectura en el procés d'aprenentatge de l'ortografia i del vocabulari pel que tenen de convencional i d'arbitrari, respectivament: «Per a l'aprenentatge de la llengua el millor sistema és la lectura, i la lectura de bons escriptors» (Miravittles, 2006 [1971], p. 833); «[...] no aprendre'ls de memòria agafant una llista i tractant de recordar-los tots, sinó llegint molt. [...] L'home que amb la lectura no en té prou per a aprendre l'ortografia dels mots està condemnat a analfabetisme perpetu» (Miravittles, 2006 [1971], p. 893).

També avisa de la necessitat de consultar els diccionaris normatius: «Si ens falla la memòria, o en els casos dubtosos, cal consultar el Diccionari» (Miravittles, 2006 [1971], p. 905), en què la majúscula indica sens dubte que el diccionari al·ludit era el que esdevingué oficial, de 1917.

h) *La pressió del castellà*. La preocupació de Fabra per depurar el català de castellanismes, constant en la seva obra, és ben patent al llarg de tot el curs. Apuntem un exemple que deixa clara l'opinió que tenia Fabra sobre la situació en què es trobava el català respecte del castellà (v. text 19):

Text 19:

Observem el mot *mòbil*, que en castellà s'escriu *móvil*. A cap italià, a cap francès, a cap català no se li ocorreria de canviar aquesta *b* en *v*. [...] però hi havia la *v* del *móvil* castellà —que ells escriuen així perquè es creuen que és derivat de *mover*— i, nosaltres, naturalment, dins d'aquella docilitat provinciàna en què ens trobàvem, també ho escrivíem amb *v*; els qui ho posaven amb *b* semblava que seguien la tradició que fins seguien els castellans quan s'equivocaven. (Miravittles, 2006 [1971], p. 896-897)

i) *El context històric i social*. Així mateix, algunes de les afirmacions de Fabra només prenen el sentit adequat en el context històric i social del moment. Per exemple, els mots «[n]aturalment que de sintaxi no en tenen solament les llengües cultes, puix que els negres analfabets, p. ex., tenen llengua, i per tant, també tenen sintaxi» (Miravittles, 2006 [1971], p. 834) expressen la facció moderna i científica de la lingüística coetània a Fabra, que defensava la igualtat entre totes les llengües.

També cal interpretar en el seu just context històric alguns dels atributs que imputa als catalans (v. text 19, *supra*, i text 20) i alguna de les reaccions que els parlants tenien en un moment de recuperació de la llengua com el que es vivia en aquells anys (v. text 21).

Text 20:

Diem *traïdor* sense pensar en el verb *traïr*; ho pronunciem com en castellà, i els castellans és natural que ho facin així perquè el verb en llur idioma és *trai-*

cionar. I aleshores els catalans, amb aquella docilitat provinciana que tenim, hem copiat la seva pronunciació, que en el nostre idioma resulta dolenta. (Miravittles, 2006 [1971], p. 897)

Text 21:

Aquests mots que en fer depuració de la parla ens hem anat assimilant, els diuen més fàcilment els joves que no els vells, i és natural, perquè aquests porten a llur damunt el pes d'una colla d'anys que han estat emprant un llenguatge ple de barbarismes i, sobretot, d'innecessaris castellanismes moderns [...]. De vegades es donen vergonya de dir certs mots segons amb qui parlen, [...] perquè saben que la gent està acostumada a sentir-los a dir malament. Jo mateix, per exemple, anant amb el tramvia de Badalona i parlant amb el cobrador, no m'atreveixo a pronunciar determinades paraules, em fa no sé què. Si voleu és absurd, però no ho puc evitar. [...] Hem de fer un treball de depuració, no solement de mots, sinó també de pronunciació. (Miravittles, 2006 [1971], p. 886)

j) *Llengua i pàtria*. En el mateix context històric i social cal situar exaltacions patriòtiques com la següent:

Text 22:

El català té una gran facilitat d'adaptació. Si diem a qualsevol gramàtic estranger que ara fa trenta anys tothom deia *tiro*, i que ara diem *tret*, gairebé no s'ho creurà. No fa pas molts anys que els propulsors de la nostra llengua eren titllats d'optimistes; precisament l'optimisme és una de les formes del patriotisme, i per patriotisme, per catalanisme en aquest cas, tothom mira que la llengua no degeneri, que conservi la seva bellesa. Conservant aquest flama patriòtica, es fan miracles; per catalanisme s'han fet moltes coses que d'altra forma no s'haurien fet. (Miravittles, 2006 [1971], p. 885-886)

6. CONCLUSIONS

La destresa de Miravittles a l'hora de transcriure el Curs superior de català que Fabra impartí a la Universitat ens concedeix el favor de fer-nos creure que assistim a les seves classes; ens permet de *viure* el *mestre* Fabra a l'aula. Els fragments que hem destacat il·lustren, amb el seu estil, l'enorme personalitat de Fabra i la intencionalitat programàtica de les seves decisions i actituds. Les paraules reviscudes de Fabra deixen traslluir, per damunt de tot, la ferma convicció que era el moment de redreçar la situació del país i de la llengua. Conservem, com van fer Fabra i els seus coetanis, la «flama patriòtica» que obra «miracles», que fa coses que d'altra manera no es farien —o mai no gosaríem fer.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA, Alfred (2006). «Català superior (1937): Apunts d'Alfred Badia». Ed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 973-1070.
- CASTELLANOS, Jordi (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges*, núm. 42, p. 83-91.
- CÀTEDRA XII = «XII. [La l palatal i la l doble]». A: «Càtedra de Llengua Catalana (1912-1913): Apunts anònims». Reed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos. A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 736-739. [Ed. de 1913: *Catalunya*, núm. 306, p. 478-479]
- FABRA, Pompeu (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FLORENSA, Adolf (2006 [1968]). *Un cursillo de fonètica catalana: Apuntes tomados por Adolfo Florensa, arquitecto*. Reed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos: «Curset de fonètica (1933): Apunts d'Adolf Florensa». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 773-812. [1a ed.: Barcelona: Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1968]
- FOIX, Josep Vicenç (1965 [1913]). *Catalans de 1918*. Barcelona: Edicions 62.
- GRAMMONT, Maurice (1933). *Traité de phonétique*. París: Delagrave.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan (2005). «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 93-153.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LLORET, Maria-Rosa (2008). «L'excepcionalitat sil·làbica de s: de Fabra als nostres dies». *Catalan Review*, núm. 22, p. 265-292.
- LLORET, Maria-Rosa; RAMOS, Joan-Rafael (2006). «Els cursos orals de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 663-706.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2006). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- MIRACLE, Josep (2006 [1971]). «Nota proemial». A: MIRAVITLLES (2006 [1971]), p. 819-821.
- MIRAVITLLES, Joan (2006 [1971]). *Apunts taquigràfics del Curs superior de català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra a la Universitat Autònoma de Barcelona*. Reed. a cura de Maria-Rosa Lloret i Joan Rafael Ramos: «Curs superior de català (1934-1935): Apunts de Joan Miravittles i Serradell». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 813-971. [1a ed.: Andorra la Vella: Erosa, 1971]
- SAUSSURE, Ferdinand de (1916). *Cours de linguistique générale*. París: Payot.